

Драгица ПОПОВСКА
Институт за национална историја – Скопје

ПИШАНИ ДОКУМЕНТИ НАСПРОТИ УСНИ СВЕДОШТВА: ПРАШАЊА НА ВАЛИДНОСТ?

Минатото отсекогаш било во фокусот на интерес на човештвото, како во античкиот, така и во современиот свет. Целта на неговото истражување, некогаш и денес, генерално останала иста: реконструкција на минатите настани, односно на настаните што веќе поминале. Кога зборуваме за историска реконструкција, всушност, зборуваме за облик на посредување со помош на кој може нешто да се разбере за минатото. Сепак, треба да се има предвид дека резултатите од историските истражувања не можат да се репродуцираат, ниту експериментално да се проверат, што значи: примената на рационална процедура во *барањето на висшата* е суштината на историската наука.¹

Барањето на висшата за одреден историски настан или одредена историска личност, го вклучува настојувањето на истражувачот – историчар да дојде до најразлични податоци/извори, кои вклучуваат: документи, писма, новинарски извештаи, интервјуа, предмети и други ресурси, кои ќе му овозможат историска интерпретација, која има смисла во целиот сплет на често спротивставени и конфликтни докази.²

Имајќи ја предвид важноста на изворите како услов за генерирање на *веродостојно/објективно* знаење за минатото, јасно е дека

---

¹ Todor Kuljić, „Prevladavanje prošlosti, uzroci i pravci promene slike istorije krajem XX veka“, *Ogledi*, br.3, (Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2002), 50.

² Donald A. Ritchie, *Doing Oral History, A Practical Guide*, Second edition, Oxford University Press, 2003, 45.

прашањата за нивната валидност за историски пишувања се постојано отворени за дискусија меѓу истражувачите. Сепак, она што загрижува е дека некои историчари во инсистирањето за прикачување на *објективност* и *неприсирасност* на пишаната документација и нивниот тесен поглед кон науката, покажуваат изразена неподготвеност да го препознаат *емпиризмот* во усните сведоштва. Оттука, во материјалот што следи ќе се занимавам со различните аспекти, кои се однесуваат на валидноста и *објективноста* на пишаните документи и на усните сведоштва. Во овој контекст, анализата го зема предвид и односот меѓу историјата и меморијата, временски поврзувајќи го со предмодерниот, модерниот и постмодерниот период.

*

Хронологијата на истражувањата на минатото покажува дека тие, во своите најрани почетоци, односно во времето пред етаблирањето на историјата како наука, главно се темелеле на усните сведоштва,³ во чија суштина лежи меморијата. Целта на историјата била насочена кон зачувување на сеќавањето на: династијата, црквата или државата, а во тој контекст, историчарот ја имал функцијата на чувар на споменот на славата на големите луѓе од историјата, преку обезбедување на меморија за јавните настани.⁴ Тоа е период што, Алеида Асман, временски го става во релација со предмодерноста и го диференцира како фаза, која означува „идентитичност меѓу меморијата и историјата“.⁵

³ Употребата на усните извори за разбирање на минатото е присутна со векови наназад. Зачуваните материјали или фрагменти покажуваат дека во историските пишувања на античките автори доминираат содржини на усни нарации, преточени во: мемоари, политички говори, писма итн. (Види: Herman Bengtson, *Introduction in Ancient History*, University of California Press, 1975, 65–76). Исто така и во средновековниот период се познати бројните записи за настаните и за случувањата, кои ги пишувале хроничарите од актуелното време.

⁴ Mihai Stelian Rusu, „History and Collective Memory: The Succeeding Incarnations of an Evolving Relationship“, *Philobiblon*, Vol. XVIII, 2013, No. 2. Достапно на: https://www.researchgate.net/publication/259310300_History_and_Collective_Memory_The_Succeeding_Incarnations_of_an_Evolving_Relationship (24. 09. 2018), 265.

⁵ Aleida Assmann (2008: 49-72), според: M. S. Rusu, „History and Collective Memory...“, 266.

Кон крајот на 19 век, со воспоставувањето на историјата како автономна дисциплина, под влијание на германската школа за национална историја и на Leopold Von Ranke, се промовира истражувањето на документи креирани за време на историските настани, како единствена и најсигурна форма на историски докази.⁶ Ова, пак, влијае и на односот на историјата и на меморијата, односно доведува до „радикална мутација на претходната идентичност и негова трансформација во конфликтна опозитност“.⁷ Имено, поставувањето на: конкретните интерни стандарди, методолошки норми и критериуми за квалитет, доведува до дихотомија меѓу: историјата (сега разбрана како објективен, непристрасен научен потфат) и меморијата (сега редефинирана во искривена, емоционално контаминирана и субјективна историја). Иако, само мал дел од историчарите во конкретното време го употребувале критичкиот дискурс во својата работа, сепак оттогаш историјата и меморијата започнуваат да се концепираат себеси во контрастот: една наспроти друга.⁸ Во однос на изворите, на една страна се: *објективниите* – пишани документи на кои се темели историјата, а на друга: *субјективниите* – усни сведоштва (меморија) за која нема место во историските пишувања.

Ваквиот напор на историјата, за „објективно“ познавање на минатото што, Алеида Асман, временски го поврзува со модерноста,⁹ во понатамошниот период сè повеќе се доведува во прашање, со појавата на различните епистемиолошки школи, кои го предизвикуваат или го оспоруваат претходноспоменатото сфаќање, а добиваат сè поголема гласност, како во научни, така и во општествени рамки.¹⁰

Во овој контекст е особено изразена тенденцијата да се укаже на фактот дека и пишаните извори, исто така, можат да бидат пред-

---

⁶ Повеќе за ова види: Edvard Muir, „Leopold von Ranke, His Library, and the Shaping of Historical Evidence“, Syracuse University Library Associates Courier Volume XXII, Number 1 (Spring 1987), 3-10.

⁷ M. S. Rusu, „History and Collective Memory...“, 266.

⁸ На исто место.

⁹ На исто место.

¹⁰ На исто место. Авторот во целиот труд дава приказ на гледиштата, кои, неколку епистемиолошки школи, ги имаат во однос на историјата и на историските пишувања, а во тој контекст ја анализира и релацијата на историјата и на меморијата на повеќе нивоа.

мет на сомнеж и дека усните сведоштва треба да се земаат предвид при историската анализа, како и секој друг историски податок. Ова особено се засилило по институционализацијата на усната историја, во средината на 20 век. Всушност, усната историја, во самите почетоци, но и периодот потоа, била ангажирана во две главни битки: едната, која настојувала да обезбеди прифаќање на валидноста на усните извори во европската историја, со цел ним да им се даде иста важност како и на другите историски извори и втората, која настојувала да ги прошири хоризонтите на историските истражувања, со вклучување нови сфери на реалноста, како што се секојдневниот живот и искуствата на обесправените подредени општествени слоеви.¹¹

Во оваа смисла се и размислувањата на Michael D. Gibson, кој во една своја статија, објавена во „The Annals of Iowa“, во 1979 година, пишува дека историјата не се темели само на: закони, статистика, документи или животите на лидерите, туку и на искуството на обичниот човек. Тој понатаму вели: „Некои критичари тврдат дека усната историја е неточна. Човечката меморија е често погрешна, премногу кратка, некогаш конфузна... Но, дали ова важи само за усната историја? Како и сите историски „документи“, усната историја мора да ги тестира сите докази пред да тврди за себе дека е вредно сведоштво“.¹²

Практично, компликациите во контекст на валидноста на усните сведоштва настануваат поради неопределената идеја за „објективност“, која е прикачена на конвенционалните архивски ресурси, како што се документите и фотографиите. Ваквите ресурси се сметале/се сметаат за повеќе „објективни“ од усните сведоштва или од усните истории. Таквото гледиште имплицира на тоа „фактичкиот кредибилитет“ да биде прикажан како монопол на пишаните извори, а истовремено да се игнорира фактот дека постои, како што

---

¹¹ Luisa Passerini, „Work ideology and consensus under Italian fascism“, во: *The oral history reader*. Edited by Robert Perks and Alistair Thomson, (London and New York: Routledge, Taylor & Francis e-Library, 2003), 53-62. Трудот за првпат е објавен во: *History Workshop*, 1979, no. 8, pp. 84-92.

¹² Michael D Gibson, "A Methodological Overview of Oral History." *The Annals of Iowa*, 44 (1979), 653.

вели Alessandro Portelli: „општествена цел зад оригиналното создавање и последователно зачувување на сите документи и записи“.¹³

Во овој контекст треба да потсетам на тоа дека многу документи, акти и сл. се произведени или се создадени од колонијални или од окупаторски администрации, а историските истражувања во одредени периоди се попречени од цензурата. Многу од документите, при промена на администрациите, биле уништувани или конфискувани. Едноставно, општествено-политичките и економските интереси во дадено време или даден период имале големо влијание на одлуката: Што е вредно да се собира и да се зачувува во архивите? Со други зборови, политичката историја или историјата на државата, територијата и сл. е тесно зависна од прашањето кој го поседува монополот врз неа, односно врз толкувањето на нејзината историја.

Добар пример за тоа е историјата на Македонија, како територија, каде што властите или различните администрации често се менувале. Ова влијаело, значаен дел од историјата на Македонија, да влезе во извештаите или во делата на: српските, бугарските, грчките и другите официјални лица или автори, кои различно ги прикажувале традициите на населението: еднаш – како српски, другпат – како бугарски, грчки итн., зависно од идентитетските политики на државата, која, во актуелниот момент, го имала монополот над територијата. Многу историчари ги ограничиле своите студии на пишаните записи од Македонија, односно на „официјалните“ документи, кои ги произвеле владите. Сето ова влијае на толкувањето на материјалното и на пишаното културно наследство поврзано со територијата на Македонија, кое станува особено ранливо за време на кризни состојби, конфликти итн., во контекст на различните интерпретации на историските настани од страна на различните национални/државни авторитети.

Ова е така затоа што историјата во контекст на општеството ја има моќта, како што вели Куљиќ: „... да ја зајакнува или да ја ослабнува политичката легитимност“.¹⁴ Од друга страна, пак, да не забо-

---

¹³ Indira Chowdhury, „A Historian among Scientist: Reflections on Archiving the History of Science in Postcolonial India“, *A Journal of the History of Science Society*, Volume 104, Number 2/ June 2013, The University of Chicago Press Journals.

¹⁴ Т. Куљиќ, „Prevladavanje prošlosti, uzroci...“, 5.

равиме дека во секоја временска епоха е присутен карактеристичен поглед, или сознајна перспектива, што влијае и на политичките, индивидуалните, но и на научните мотиви и движења.¹⁵ Имајќи ја предвид комплексноста на општествената стварност, особено на новата, која е прилично противречна за историските настани во контекст на спротивставените гледишта, неминовно се наметнува потреба од нови научно-теориски и методолошки правци на истражување на минатото. Во оваа смисла е важна улогата и на усните сведоштва, кои претставуваат суштински ресурс за зачувување на знаењата на *обичниот* човек, поврзани со деструктивната моќ на војните и на политичката злоупотреба низ времето.

Вообичаено, кога станува збор за усните сведоштва, тие се набљудуваат од два аспекти: нивното потекло, како податоци добиени од луѓе или од заедници, чија пишана историја недостасува, е искривена итн. и од аспект на содржината, која се однесува на секојдневниот живот и културата на овие луѓе. Иако ваквите специфики се атрибуираат на усните извори, сепак, тие не се специфични само за нив. Таков е примерот со писмата од поединци, потоа напишаните дневници и сл., кои имаат исто потекло и иста содржина како и усните сведоштва, но бидејќи се напишани, се користат како извори во историските пишувања. Тоа покажува дека потеклото и содржината на материјалот не се доволни за разликување на опсегот на извори што ги користи општествената историја, генерално. Во оваа смисла треба да се спомене и тоа дека во напишаните писма и сл. отсутнуваат содржини, како што се: „... тонот, обемот и ритмот на популарниот говор, кои носат имплицитно значење и општествени конотации, кои не можат да се репродуцираат во напишаното.“¹⁶ Во овој контекст и транскриптите, на пример: од разни: политички случувања, говори, судски процеси и сл. настани, кои се чуваат во архивите, можат да имаат и контрадикторни значења, затоа што: интонацијата, гримасите, паузите итн. на говорни-

---

¹⁵ Истиот, 46.

¹⁶ Alessandro Portelli, „What makes oral history different“, *The oral history reader*, Edited by Robert Perks and Alistair Thomson, (London and New York: Routledge, Taylor & Francis e-Library, 2003), 65. Трудот под наслов: ‘Sulla specificità della storia orale’ за првпат е објавен во: *Primo Maggio* (Milano, Italy), 1979, vol. 13, pp. 54–60.

кот, како емоционална содржина, едноставно, преку транскрибираното, не можат да бидат претставени објективно.

Оттука, ставот дека пишаните извори се единствено објективен приказ за случувањата во минатото е само доминантна предрасуда на некои историчари. Тие во своите историски истражувања користат голем дел од пишаните документи, во форма на: извештаи, записи, новинарски интервјуа и сл., кои, пак, претставуваат пренесени усни нарации, а истите тие многупати се оптоварени со пристрасноста на лицата, кои ги изготвуваат. Така, на пример, истражувањата покажуваат дека во повеќе наврати локалните весници игнорираат одредени настани или вести, кои не одговараат на дадениот општествено-политички контекст, што значи дека имаме „слепи точки“, кои можат да бидат разјаснети само со методите на усна историја. Да ги споменам и мемоарите од политичарите или спомениците од други историски личности, потоа нивните кореспонденции, кои, исто така, се користат како релевантен/легитимен историски извор, без притоа да се земе предвид фактот дека тие, исто така, претставуваат усно сведоштво за минатите настани, се разбира пренесено на хартија и тоа од одредена временска дистанција. Тие, исто така, можат да бидат пристрасни или неточни имајќи го предвид фактот дека политичарот или воопшто авторот/пишувачот ги дизајнира своите спомени за да се презентира себеси во најдобра можна светлина, се разбира во согласност со вредносните критериуми на конкретното време.

Претходното јасно покажува дека писмените и усните извори не се меѓусебно исклучиви. Тие имаат заеднички, но секако и автономни/сопствени карактеристики и специфични функции. Затоа, тие бараат различни специфични инструменти за толкување. Пишаните извори се фиксни, односно тие не се менуваат по нивното откривање од страна на истражувачите. Усните сведоштва, пак, се ресурс што го карактеризира променливоста. Никогаш нема да добиете потполно исто сведоштво двапати. Условот за постоење на пишаниот извор е емисијата, а за усните сведоштва – трансмисијата.¹⁷

Усните сведоштва или усната историја е исто толку сигурна или несигурна/валидна или невалидна, колку и другите извори до-

---

¹⁷ Истиот, 70.

биени во истражувачкиот процес. На ниту еден сегмент на податоци од кој било и да е вид не може целосно да му се верува, туку напротив, на секој извор треба да му се пристапи критички и тој да се тестира во однос на други докази.

Иако, во научниот простор, историското знаење ја темели својата привилегирана позиција на премолчената претпоставка дека политичката историја, како историја на државата претставува главна содржина на човековата историја, сепак уште еднаш ќе повторам: треба да се има предвид дека противречната и конфликтна општествено-политичка физиономија која е карактеристична особено за современоста, во контекст на тенденциите за различно толкување на историските настани,¹⁸ бара нови пристапи за проучување особено на поновата историја, кои неминовно ги вклучуваат алатките на усната историја.

Имено, станува јасно дека историското знаење е условено од социокултурните контексти, односно самото истражување за историски цели не може да се одвои ниту од општеството, ниту од општествено-политичките инфилтрации. Овде не зборувам за политизираната идеолошки ангажирана историја, за која е јасно сè, туку – за професионалната критичка историја, која, претендирајќи кон објективност, успева да изгради приближни претстави за минатата реалност, но сепак не може целосно да се отргне од општествено-политичкиот контекст во кој се создава, така што интерпретацијата на минатото, „како што навистина се случило“ во неговиот непроменет тоталитет, не е возможно.¹⁹

Во контекст на претходното, повторно ќе се навратам на односот меѓу историјата и меморијата. Според констатацијата на Mihai Stelian Rusu, карактеристика на оваа релација е од една страна *теоретската различност*, а од друга – *практичната споделеност*. Имено, иако во теоретска смисла постојат драстични разлики меѓу меморијата и академската историја, сепак и двата концепти се

¹⁸ За конфликтите на идеолошките парадигми, види: Sulejman Boso, „Konflikt ideoloških paradigmi: crveno versus crno“, *Kultura sjećanja: 1941. Povijesni lomovi i savladavanje prošlosti*, ur. Sulejman Boso, Tihomir Cipek i Olivera Milosavljević. Zagreb: Biblioteka Srednji Put, Disput, 2008), 9 knjiga, 13–28.

¹⁹ M. S. Rusu, „History and Collective Memory...“, 275.

проткаени со: политички, идеолошки и методолошки предрасуди, што значи дека историјата и меморијата меѓусебе се преплетуваат. Впрочем, сме сведоци дека историските факти се предмет на постојана ревизија.²⁰

Оттука, денешниот најнов развој на односот меѓу меморијата и историјата, специфичен за современиот период на постмодернизмот е прифаќање на нивната комплементарност и постојана интеракција, односно овие два концепти се сметаат за ангажирани во дијалогски разговор.²¹

Всушност, признавањето дека историјата во практика не е толку објективна, колку што тврдела дека е, но исто така и свеста дека историјата може да биде надополнета со меморијата, особено преку истражување на усната историја, доведува до напуштање на радикалната опозиција меѓу историјата и меморијата, така што во т.н. постмодерен период овие два концепти, наместо да се натпреваруваат во трката за постулатите на апсолутна вистина (објективна или субјективна), тие го заменуваат ривалството со заедничко партнерство во создавање на знаење за мултидимензионалните аспекти на минатото.²²

*

Претходното јасно покажува дека писмените документи и усните сведоштва, покрај автономните карактеристики, имаат и голем број заеднички специфики. Имајќи предвид дека двата извори на податоци се проткаени со: идеолошки, политички и методолошки предрасуди, тие меѓусебе, во голем дел, се преклопуваат. Историските записи, во форма на архивска документација, го одразуваат гледиштето на авторитетите и овозможуваат интерпретација на политичката историја и на борбата за моќ, додека усните сведоштва обезбедуваат голем број информации за начинот на кој поединците/групите се справувале со конкретната историска ствар-

---

²⁰ Истиот, 279.

²¹ Истиот, 280. За различните аспекти на интеракција на историјата и на (колективната) меморија види исто така: Elżbieta Hałas, „Issues of Social Memory and their Challenges in the Global Age“, *Time & Society* 17 (2008), 1, pp. 103-118. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/0961463X07086305>

²² Истиот, 281.

ност, како и начинот на кој таа стварност влијаела на нивните: емоции, ставови и перцепции.

Во однос на прашањата на валидност од кои најчесто се засегнати усните сведоштва, претходнопрезентираното покажа дека усните нарации се исто толку валидни или невалидни, колку и другите (пишани) извори, добиени во истражувачкиот процес. На кој било и да е вид податоци не може целосно да му се верува, туку напротив, на секој извор треба да му се пристапи критички и тој да се тестира во однос на други докази. Само така, историските извори, независно дали станува збор за пишани документи или за усни сведоштва, ќе можат да станат вредно сведоштво за минатитете настани, односно ќе можат да го стекнат статусот – релевантен ресурс за историски пишувања.

Dragica POPOVSKA

WRITTEN DOCUMENTS VERSUS ORAL TESTIMONIES: QUESTIONS OF VALIDITY?

-SUMMARY-

Having in mind the importance of the sources as a condition for generating *truthful* knowledge about the past, it is clear that the questions of their importance for historical writings are constantly open to discussion among researchers. However, what is worrying is that some historians in the insistence on attaching the *objectivity* of the written documentation, and their narrow view of science, have shown considerable reluctance to recognize *empiricism* in oral testimonies. Hence, the paper deals with various aspects that relate to the validity and objectivity of written documents and oral testimonies. The analysis shows that all historical data/sources, whether written or oral, which, by the way, are not exclusive to each other, can be subjective, and it is therefore necessary to be properly tested/checked. In this way, they will become valuable testimonies of past events and will be able to obtain status – relevant resources for historical writings.